

CELALEDDİN ÇELİK'İN "ŞEHRİN HALLERİ" İSİMLİ KİTABI ÜZERİNE BİR İNCELEME

 Mustafa SERİN^a

Özet

Sosyoloji ve din sosyolojisi alanında kıymetli eserlere imza atan Celaleddin Çelik'in son kitabı olan "Şehrin Halleri" 2021 yılında Ketebe Yayınları'ndan çıkmıştır. Çelik, on bölümden oluşan kitapta şehrin tarihi süreçte geçirdiği değişim, dönüşüm ve kırılmaları onun meydan, kitap, sanat, konut, mezarlık gibi önemli simgeleri üzerinden tahlil etmiştir. Kitapta şehrin çeşitli halleri; tarihsel, dini ve kültürel arka planıyla birlikte ele alınmıştır. Kitabın genelinde modern şehri tanımlayan özelliklerin altı kalın bir şekilde çizilmiştir. Geleneksel bağlamdan kopmuş bu yeni şehir tipinin kurumsallaşmış, bürokratik, rasyonel, seküler ve bireyci bir yaşam çevresi olarak belirginlik kazandığı vurgulanmıştır. Bu anlamda "Şehrin Halleri" geleneksel şehir tecrübesini ve İslam şehrinin karakteristik özelliklerini dikkatlere sunmanın yanında özellikle modern şehrin karmaşık dünyasını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Modern zamanlarda şehrin tarihten ve gelenekten kopması ise kitabın esas vurgusunu oluşturmaktadır. Eleştirel bir bakış açısı kitabın geneline hâkim durumdadır. Akıcı bir üslupla kaleme alınan çalışmada edebi üslubun katkısından yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şehir, Gelenek, Modernlik, İslam şehri, Modern şehir.

A REVIEW ON CELALEDDİN ÇELİK'S BOOK TITLED "SITUATIONS OF THE CITY"

Abstract

Celaleddin Çelik, who has written valuable works in the field of sociology and sociology of religion, has published his latest book "Situations of the City " from Ketebe Publications in 2021. In the book, which consists of ten chapters, Çelik has analyzed the changes, transformations and fractures of the city in the historical process through its important symbols such as square, book, art, residence and cemetery. Various states of the city in the book; It has been discussed together with its historical, religious and cultural background. Throughout the book, the features that define the modern city are underlined in bold. It has been emphasized that this new city type, which has broken away from the traditional context, has gained prominence as an

---

^a Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, serinm38@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 09.05.2023, Makale Kabul Tarihi: 13.07.2023

institutionalized, bureaucratic, rational, secular and individualistic living environment. In this sense, "Situations of the City" helps us to understand the complex world of the modern city, in addition to bringing attention to the traditional city experience and the characteristic features of the Islamic city. In modern times, the city's separation from history and tradition constitutes the main emphasis of the book. A critical perspective dominates the entire book. The contribution of the literary style was also used in the study, which was written in a fluent style.

Keywords: City, Tradition, Modernity, Islamic city, Modern city.

Celaleddin Çelik'in "Şehrin Halleri"

Alanında, özellikle de şehirleşme ve din ilişkisi bağlamında değerli eserlere imza atan Celaleddin Çelik, *Şehrin Halleri* isimli çalışmasında şehir hayatında öne çıkan veya şehirle özdeşleşen önemli olguları şehrin zaman, mekân ve kültür atmosferi içinde samimi ve eleştirel çözümlenmelere tabi tutmaktadır. Çelik; şehrin, tarihi süreçte geçirdiği değişim, dönüşüm ve kırılmaları onun önemli simgeleri (meydan, kitap, sanat, konut ve mezarlık gibi) üzerinden tahlil etmektedir ki her bir bölüme koyduğu başlıklar bunun ipuçlarını fazlasıyla vermektedir. Örneğin *Zaman İçinde Var Olmaktan "Zaman ile Var Olmaya"*, *Mekânın ve Şehrin Sosyolojik Dönüşümü: "Ev"den "Konut"a Geçişin Hikayesi*, *"Temaşa"dan Tüketime "Meydan"ın Kültürel Serancamı"*, *Değişimin Sosyolojisinde Şehir ve Fıkıh İlişkisi*, *Modern Kentte Mezarlığın Değişen Anlamı* gibi başlıklar geçmişten günümüze bir değişim ve dönüşüm sürecini tüm açıklığıyla yansıtmaktadır. "Şehrin Halleri"nde yazar, şehrin tarihsel arka planının yanında özellikle bugünün hızlı bir değişime sahne olan modern şehrine mercek tutmakta, modernite ve küreselleşmenin şehirler ve onun değişim yönü ve hızı üzerindeki etkilerine aşağı yukarı her bölümde temas etmektedir.

Yazarın amacı, genel anlamda şehri ve onun karmaşık dünyasını anlamaya çalışmaktır. Bu çerçevede, kitabın önsözünde de ifade edildiği üzere, şehir tecrübesinin tarihsel ve geleneksel dinamikleri bugünün değişen dünyası göz önünde tutularak analiz edilmektedir. Eleştirel bir bakış açısının kitabın geneline hâkim olduğu görülürken özellikle çarpık kentleşme, modern şehir mimarisinde estetiğin yok oluşu, küreselleşmenin şehirleri tek tipleştirme ve şehrin geleneksel niteliklerinin yok edilmesi konuları en çok altı çizilen tenkitlerdir. Yazar, şehrin belli başlı göstergelerini hem fiziksel hem de sosyokültürel boyutuyla sosyolojik bir çözümlenmeye tabi tuttuğu çalışmasında; gelenek-modernite, İslam-Batı ve Doğu-Batı gibi gerilim/çatışma eksenlerinde yoğunlaşan karşılaştırmalara yer vermektedir. Öte yandan kitabın çoğu bölümünde benzer bir akış göze çarpmaktadır ki bu, genellikle kapsamlı bir tanımlama ve betimlemelerle başlayıp tarihsel arka plan, zaman içindeki değişim ve dönüşüm, İslam ve Batı karşılaştırmaları şeklinde ilerleyen bir kurgudur. Eser; sosyolojinin temel konularından biri olan şehirleşme konusunu, şehir ve din ilişkisini, şehir hayatındaki bütünlüğü, sürekliliği, değişimi ve çatışmayı, kısacası şehri önemli halleriyle ve belli dönüm noktalarıyla çözümlen bir çalışma niteliğindedir.

Kitapta; *şehir ve zaman*, *şehir ve mekân*, *şehir ve meydan*, *şehir ve müzik*, *şehir ve sinema*, *şehir ve sanat*, *şehir ve kitap*, *şehir ve fıkıh*, *şehir ve irfan*, *şehir ve ölüm* şeklinde on bağımsız bölüm (ana başlık) yer almaktadır. Bölümlere kısaca değinmek gerekirse *ilk bölümde*, Doğu ile Batı arasında farklılaşan zaman

tasavvurunun özelliklerine, İslam düşüncesinde ve Müslüman toplumlarda zamanın anlamına dair çözümlenmelere yer verilmektedir. Ayrıca modernliğin, zaman algısı üzerindeki esaslı etkileri ve bu süreçte zamanın akışı ve işlevindeki değişimler ele alınmaktadır. *İkinci bölümde* şehir ve mekân ilişkisi, "mekânın dönüşümü" ekseninde sosyolojik bir çözümlenmeye tabi tutulmaktadır. Yani coğrafi mekândan sosyokültürel mekâna, evden konuta doğru gerçekleşen değişim çizgisinin izi sürülmektedir. Bir yaşam alanı olan konutun fizikî ve yapısal boyutunun yanında özellikle sosyokültürel ve dinî yönüne dikkat çekilmektedir. Bu anlamda Müslüman şehirlerindeki evlerin İslâmî hayat tarzıyla olan fonksiyonel ilişkisi, Osmanlı mimari tarzının tabiatla uyumu ve komşuluk gibi insani ilişkilere elverişli hali ve Türk evinin kültür ve geleneklere yaslanan biçimi altı çizilen hususlardandır. *Üçüncü bölümde* meydan, toplumun kolektif hafızasının ve şehrin kimliğinin bir sembolü olarak ele alınmakta ve farklı açılardan tasvir edilmektedir. Şehirdeki merkez rolü/işlevi başta olmak üzere meydanın tarihsel arka planı, toplumsal boyutu, fizik ve metafizik, estetik ve sanat boyutları, geçirdiği değişim ve dönüşüm tahlil edilmektedir. Ayrıca meydanın geleneksel tanzimiyle seküler dizaynı arasındaki farklılığa işaret edilmektedir. *Dördüncü bölümde* şehrin müzikle ilişkisi; müziğin farklı boyutları (sosyokültürel, mekânsal vb.), tarihsel arka planı, toplumlar için bir "hafıza kodu" işlevi görmesi ve bugünün modern tüketim toplumunda ifade ettiği anlam gibi açılardan tahlil edilmektedir. Başka bir ifadeyle Çelik, müzik olgusu ve müziğin geçirdiği değişim ve dönüşüm üzerinden toplumu ve bir yaşam alanı olarak şehri anlamaya çalışmaktadır. *Beşinci bölümde* sinema, "şehir hayatının aynası, şehir ise sinemanın ilişkilerini ve mekanlarını bulduğu bir dünya" (Çelik, 2021, s. 89) olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda şehirle sinema arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Ancak zamanla sinemanın kent yaşamı ve kültürü üzerindeki etkileri artmaktadır. Gelişen teknolojinin de etkisiyle sinema sadece boş zamanları değerlendirme ya da eğlence kültürünü değil, bir bütün olarak yaşam biçimini ve ilişkileri biçimlendirmekte ve modernleştirmektedir. *Altıncı bölümde* kent ve sanat ilişkisi bağlamında İslam kültür ve medeniyetinin sanata bakışındaki bütüncül dünya görüşüne dikkat çekilmekte; modernleşmeyle birlikte sanatın tarihten ve gelenekten koptuğunun altı çizilmektedir. Ayrıca kentli bireyin tabiatın olağan ritimlerinden uzaklaştığı eleştirisi yapılmaktadır. *Yedinci bölümde* şehir ve kitap ilişkisi; kitabın ve okumanın şehre aidiyeti ve bağı, modernitenin okuma alışkanlıkları ve okumanın anlamı üzerindeki önemli etkileri yani günümüz insanının okuma tarzındaki değişim, kitabın dijitalleşmesi, tüketilen bir meta/nesne haline gelişi vb. konular üzerinden analiz edilmektedir. Ayrıca İslam şehrinde kitabın ve kütüphanenin yeri, özellikle İslam'ın parlak dönemlerinde kurulan çok önemli kütüphaneler ve bu anlamdaki tarihi ve kültürel mirastan bahsedilirken modern zamanlarda Müslüman toplumların kitap ve kütüphaneyle kurduğu zayıf ilişkiden söz edilmektedir. *Sekizinci bölümde* şehir ve fıkıh ilişkisi bağlamında fıkıhın birçok açıdan ancak şehirde hayatîyet kazanabileceğinden ve işlevini daha çok şehirde yerine getirebileceği noktasından hareket edilmektedir. Fıkıhın toplumsaldan uzaklaşması, lafzî/harfî okuma ve işlevsizleşme, ayrıca fıkıhın anlaşılmasında ahlaki boyutun ihmali, dinin özünün ve ruhunun yerine şekilci yaklaşımın hâkim olması gibi hususlar eleştiri konusu yapılmaktadır. *Dokuzuncu bölümde* şehir ve irfan ilişkisi; şehir ve mekân ilişkisi temelinde tasavvuf, tekke ve dergâh kavramları etrafında ele alınırken bu kavramların İslam medeniyeti açısından ne ifade ettiği eski ve yeni anlayışlar çerçevesinde analiz edilmektedir. Geç modern dönemde kişisel gelişimci, terapik, şifacı ve maneviyatçı eğilimleri de içine alarak varlığını sürdüren yeni tasavvufî oluşumlar ile modern bireyin giderek artan ve çeşitlenen psikososyal sorunları arasındaki ilişkiden söz edilmektedir. *Onuncu bölümde* ise şehir ve

ölüm ilişkisi çerçevesinde, mezarın ve mezarlığın sosyokültürel anlamı ve işlevi üzerinde durulmakta; İslam geleneğinde ve Türk kültüründe mezar anlayışının ve mezarlığın geleneksel şehirdeki tanziminin modern kent yaşamıyla birlikte değişime uğraması konu edilmektedir.

Çelik, değişim sosyolojisini merkeze alan bir perspektifle geleneksel şehirden modern şehre geçiş sürecinde yaşanan değişim, dönüşüm ve farklılaşmaların dozunu ve boyutlarını olabildiğince net bir şekilde ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, modernlikle gelen yeni hayat tarzının tarihten ve gelenekten esaslı bir kopuşu ifade etmesi ve şehir hayatında birçok sıkıntıyla sebep olması nedeniyle, kitabın geneline yayılan doğrudan ve dolaylı bir modernite eleştirisi dikkati çekmektedir. Çünkü yazar sıklıkla değişimle gelenin geçmişi yok ettiğinden, onunla çatışma içinde olduğundan/bütünleşmediğinden ve onun yerini doldurmadığından bahsetmektedir. Yani kitapta bugünün modern toplumunu yönlendiren temel süreçler; özellikle de modernleşme ve küreselleşmenin şehir ve onun yapısı, mimarisi, zamansal ritmi ve sosyokültürel hayatı üzerindeki esaslı etkileri üzerine daha fazla yoğunlaşıldığı görülmektedir.

Çalışmaya rehberlik eden kuramsal yaklaşımları değerlendirdiğimizde yazar, bütüncül bir bakış açısıyla hem yapısal sorunlara, sosyal ve zamansal şartlara, tarihi ve sosyokültürel süreçlerin etkisine dikkat çekmekte hem de öznenin şehre ilişkin duyusu, düşünüş, algılayış biçimlerini ve şehrin sosyal ve mekânsal inşasını yansıtmak istemektedir. Örneğin şehir sinema ilişkisinin sosyolojisini ele aldığımızda Çelik' e göre, "şehir hayatında nispeten belirlenmiş statüler, güzergahlar ve hedefler söz konusu olsa da özel yorumlar, arayışlar ve dirençler her zaman için imkân dahilindedir. Bir başka deyişle şehrin sakinleri ya da oyuncular, hayat sahnesi içinde hem kültürün hafızasına ve hedeflerine hem de "an"ın ve mekânın durumuna göre düşünüp hareket ederler"(Çelik, 2021, s. 89). Şehrin zamanla ilişkisinde ise zamanın değiştirici ve dönüştürücü etkisi karşısında öznenin fazla hareket alanına sahip olmadığından bahsetmektedir. Bu bölümde yapının ve sosyokültürel süreçlerin etkisine ilişkin çözümlerler ağırlık kazanmaktadır. Yazar aynı zamanda mekânın da dahil olduğu yapılarla özneler arasında karşılıklı bir etkileşime vurgu yapmaktadır. Kavramsal açıdan bakıldığında ise yazarın özellikle şehirle mekân, gecekondular, müzik ve sinema ilişkisine dair analizlerinde "merkez-çevre" yaklaşımından yani "çevrenin/taşranın merkezi fethettiği" ya da taşra kültürünün merkezi kuşattığı tezine dayanan tipolojik perspektiften yararlandığı görülmektedir.

Kitapta tercih edilen üslup değerlendirildiğinde Çelik'in hemen hemen bütün çalışmalarında olduğu gibi bu çalışmada da akıcı bir üslup ve okuyucuyu yormayan bir dil göze çarpmaktadır. Bununla birlikte bu çalışma edebî üslubuyla yazarın öteki çalışmalarından önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Konu kentleşme/kentlileşme olduğunda, çarpık kentleşmeye ve kent plan ve düzenlemelerinde estetik kaygıdan uzak oluşa dair günlük söylemde olduğu gibi daha üst perdeden eleştiriler yapılabilmektedir. Fakat Çelik'in eleştirilerinde çok bariz bir ölçülülük hassasiyeti dikkati çekmektedir. Diğer taraftan yazar, şehrin çok boyutlu sorunlarına yönelik doğrudan çözüm önerilerinde bulunmasa da yaptığı eleştirel tahliller aslında çözüme katkı sağlayacak bir bakış açısını, bir duruşu ve genel çerçeveyi oluşturacak yönlendirmeleri barındırmaktadır.

Şehrin, kadim simgeleriyle ve kültür, sanat, estetik ve etik boyutlarıyla çözümlendiği kitapta Çelik, şehrin önemli sembolleriyle (ör., meydan, kitap) bütünleşmiş halini analiz konusu yapmakta; gelenek-modernlik/postmodernlik, Doğu-Batı ve İslam-Batı eksenindeki farklılaşmaların ve çatışmaların da dahil

olduğu kapsamlı ve bütüncül bir şehir okuması sunmaktadır. Her ne kadar modern şehre dair simgesel nitelikte bazı konu ve kavramlar (ör., alışveriş merkezleri, tüketim kültürü, gösteri toplumu, trafik) ve bunların dini hayatla ilişkisi analize dahil edilebilecek olsa da bu çalışma kendi kurgusu içinde şehre çok yönlü bir bakışı ifade etmektedir. Bu yönüyle "Şehrin Halleri", ismiyle müsemma bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Çelik, çalışmasında derinlikli bir okumayla şehre ve şehrin türlü hallerine nüfuz etmektedir. Bu, "sosyolojik tahayyül"ü gerektirdiği kadar şehirle hemhal olmayı ve içinde yaşanan şehri "görmeyi" ve "hissetmeyi" de gerekli kılmaktadır. Çelik'in, uzun yıllar şehirleşme üzerine çalışmasının konuya bu denli nüfuz edişinde elbette önemli bir katkısı bulunmaktadır.

Kitap, günümüzün değişen dünyasında şehri ve geleneksel şehir tecrübesinin modern şehre dönüşüm biçimlerini; bu anlamda tarihten, kültürden ve gelenekten nasıl bir kopuş yaşandığını bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır. Bununla birlikte yazarın geleceğe ilişkin ümit var olduğu gerek bazı bölümlerin sonuç cümlelerindeki açık temennilerden gerekse satır arası okumalardan anlaşılmaktadır. Yazar, bütün olumsuzluklara rağmen şehrin geleceğine dair umudu yeşertmekte ve şehrin düştüğü yerden kalkmaya, geleneksel kodlarıyla dirilmeye çalıştığını belirtmektedir.

Modern şehir hakkında bir farkındalığa kapı aralayan bu çalışma; içinde bütün rutinlerimizi, sevinçlerimizi ve hüznümüzü yaşadığımız, hayat hikayemize tanıklık eden bu fiziki ve kültürel mekânı tanımamıza yardımcı olmaktadır. Bu anlamda Çelik, modern şehrin ayırt edici özelliklerine kitabın her bölümünde temas etmiştir. Yani hızlı bir değişimin mekânsal tecrübesini yansıtan modern şehrin; bürokratik ve kurumsallaşmış bir yapıyı, evrenselleşmiş ve standartlaşmış bir zaman ve mekân düzenini, rasyonelliğin ve sekülerliğin baskın olduğu bir yaşam biçimini imgelediği sık sık vurgulanmıştır. Çelik kentsel yaşamı, her fırsatta altını çizdiği gibi, "giderek karmaşıklaşan ama bir o kadarda kurumsallaşmış bürokratik yapılarla ve farklı kültürel kesimlerle organize olmuş rasyonel bir düzen"(Çelik, 2021, ss. 143-144) olarak tanımlamaktadır.

Çalışma eleştirel bakışla değerlendirildiğinde ele alınan tema ve başlıklar gereğince (konut ve sinema gibi) yeri geldikçe büyük, orta ve küçük ölçekli şehirlere özgü durumları ayırt eden bir yaklaşım gösterilse de kitabın genelinde "taşra şehri" ile "metropol şehri" arasındaki farklılaşmanın yeterince gözetilmediği anlaşılmaktadır. Oysa şehirler, değişim hızı ve küresel şehir düzenine entegre olma seviyesi bakımından homojen bir yapıda olmadığı gibi geleneksel niteliklerin muhafazası ve otantik olanın sürdürülmesi bağlamında da ayrışan özelliklere sahiptirler. Bu anlamda küçük ölçekli şehirlerle büyük şehirlerin ve metropollerin tipolojik ayrımı önemli görünmektedir.

Sonuç olarak şehir, şehirleşme, şehir ve din ilişkisi konularını bütüncül bir evrende, çok boyutlu bir yaklaşımla ele alan kitap; şehrin farklı niteliklerini, bileşenlerini ve göstergelerini hem bir arada hem de şehrin zaman, mekân ve kültür atmosferiyle ilişkisi ve etkileşimi içinde sunan; bu çerçevede şehre ve onun ilişkili olduğu konu ve kavramlara bütünlüklü ve derinlikli bir bakışın yansımaları olarak değerlendirilebilir. Kitap içerik olarak sosyoloji ve onun alt dalları olan din sosyolojisi, mekân sosyolojisi ve şehir/kent sosyolojisi alanlarına yönelik bir çalışma olarak nitelendirilebilir. Ancak tercih edilen dil ve üslup açısından bakıldığında bu çalışma konuya ilgi duyan herkesin okuyabileceği nitelikte bir kitaptır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

Çelik, C. (2021). *Şehrin Halleri*. Ketebe Yayınları.

